

İSLAM HUKUKUNDA NESH VE TAHSİS BAĞLAMINDA NASS ÜZERİNE ZİYÂDE TARTIŞMALARI

THE DISCUSSIONS ON THE ADDITION TO THE TEXT IN THE CONTEXT OF NASKH AND TAKHŞİŞ IN ISLAMIC LAW

İSMET KALKAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

İSLAM HUKUKU ANA BİLİM DALI

ASSISTANT PROFESSOR, ADIYAMAN UNIVERSITY FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES

DEPARTMENT OF ISLAMIC LAW

ADIYAMAN, TÜRKİYE

ikalkan@adiyaman.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0003-3964-3006>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1458102>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
24 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted
27 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as
Kalkan, İsmet, "İslam Hukukunda Nesh ve Tahsis Bağlamında Nass Üzerine Ziyâde Tartışmaları [The Discussions on the Addition to the Text in the Context of Naskh and Takhşîş in Islamic Law]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 413-441.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

İSLAM HUKUKUNDA NESH VE TAHSİS BAĞLAMINDA NASS ÜZERİNE ZİYÂDE TARTIŞMALARI

Öz

Nass üzerine ziyâde meselesi çoğu usûl-i fıkıh kitabının nesh başlığı altında incelenmektedir. Ancak bu kaynaklarda nass üzerine ziyâde'nin gerçekte ne olduğunu kanıtlayan belli başlı bir tanıma rastlanılmamıştır. Konuyla ilgili tartışmaya yer veren kaynaklar detaylı bir şekilde incelendiğinde aslında konunun; nass üzerine ziyâde terkinde geçen nass kavramının mahiyeti; ziyâde'nin nass delilinin bizzat kendisine yahut hükmüne etkisi; mezîdün aleyhe munfasıl ya da mukârin olması yönüyle ziyâde'nin çeşitleri; nesh ve tahsis bağlamında ziyâde'nin hükmü gibi bünyesinde pek çok soruyu barındıran kompleks bir yapıya sahip olduğu görülebilmektedir. Nass üzerine ziyâde meselesi, Irak fukahâsı ile mütekellim usulcüler arasında, nesh ve tahsis bağlamında ziyâde'nin hükmü ve Haber-i vâhidin Kur'an metnine yeni bir hüküm ilave etmesinin imkân ve cevazı gibi hususlarda tartışma konusu olmuştur. Sonraki yüzyıllarda Semerkand Hanefî fukahâsının da bu tartışmalara müdâhil olduğu görülmektedir. Ancak nass üzerine ziyâde'nin hükmü ve ziyâde delilinin sübut problemi tartışmalarında Semerkant fukahâsının mütekellim metoduna benzer bir yol ve tavır izlediği söylenemez. Irak Hanefî fukahâsına göre nass üzerine ziyâde'nin hükmü evvelce meşru kılınmış bir hükmün kaldırılması, yani nesh anlamı taşımaktadır. Bu nedenle onlara göre mütevâtir ve meşhur haberlerin dışında kalan Sünnet ile Kur'an nesh edilemez. Haddi zatında bu ihtilaf, fukahâ metodunun âhâd haberlerle ilgili öne sürdükleri kabul şartları ile zanniyet ifade eden Haber-i vâhidle kat'iyet ifade eden Kur'an'a yeni bir hüküm ilave etmenin imkansız olduğu ön kabulünden kaynaklanmaktadır. Bu ihtilafta fukahâyı mütekellim metodundan ayıran temel argüman; Kur'an ve Sünnet delilleri arasındaki bütünlüğü sağlamak amacıyla matuf olarak Sünnetin Kur'an'a arz edilmesidir. Ancak İmam Mâlik dışında kalan ehli hadis ekolüne mensup mütekellim usulcüler, Sünnetin Kur'an'a arzı meselesini Sünneti reddetmek şeklinde anladıkları için tümden reddetme cihetine gitmişlerdir. Irak Hanefî fukahâsı dışında kalan cumhura göre ise ziyâde'nin hükmü nesh değil, beyan ve tahsistir. Onlara göre nass üzerine ziyâde; evvelce meşru kılınmış bir hükmün olduğu gibi takriri ile aynı zamanda ilk hükmü ortadan kaldırmayacak şekilde yeni bir hükmün ona ilhak edilmesi anlamına gelmektedir. Bu görüşe göre; Kur'an ile sâbit zina eden bekara uygulanması emredilen celde cezası hükmüne, Sünnet ile sâbit sürgün cezası hükmü, Kur'an ile sâbit hükmü meşru olmaktan çıkartmadığı için nass üzerine yapılan bu ziyâde nesh değil, tahsis hükmündedir. Aynı şekilde keffâret olarak âzât edilecek köle için ilave edilen mü'min olma şartı da zihar keffâreti için mü'min olmayan bir kölenin azat edilme hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Taraflar arasındaki ihtilafın daha iyi anlaşılabilmesi için furû' fıkıh kitaplarında söz konusu edilen örnekler incelenerek konunun nesh ya da tahsis kavramlarından hangisine karşılık geldiğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Biz de bu nedenlerle çalışmayı usul bilginlerinin konuya ilişkin görüşlerini teorik olmaktan çok dayandıkları delil ve verdikleri örnekler etrafında anlamaya ve bir tercihte bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fıkıh, Nass, Âhâd Haber, Nass Üzerine Ziyâde, Nesh, Tahsis.

THE DISCUSSIONS ON THE ADDITION TO THE TEXT IN THE CONTEXT OF NASKH AND TAKHŞİŞ IN ISLAMIC LAW

Abstract

The issue of added to the texts is analysed under the heading of naskh in most

books of 'uṣūl al-fiqh. However, these sources do not contain a specific definition that proves what added to the texts is. When the sources that discuss the subject are examined in detail, it can be seen that the subject has a complex structure that includes many questions such as the nature of the concept of texts in the term added to the texts; the effect of addition to the evidence of texts itself or on its judgement; the types of addition in terms of being contiguous or non-contiguous to adding to the texts; and the ruling of addition in the context of naskh and takhṣiṣ. The issue of added to the texts has been the subject of debate between the 'Irāqī Ḥanafī methodologists and the kalām methodologists on issues such as the ruling of addition in the context of naskh and takhṣiṣ, and the possibility and permissibility of adding a new ruling to the Qur'ān text by the Sunnah. In the following centuries, the Ḥanafī methodologists of Samarkand were also involved in these debates. However, it can be said that the jurists of Samarkand followed a path and attitude similar to the method of the kalām methodologists in the discussions on the ruling of added to the texts and the problem of the proof of addition. According to the 'Irāqī Ḥanafī methodologists, the ruling of added to the texts means the naskh of a previously legitimised ruling, i.e., naskh. For this reason, according to them, the Sunnah and the Qur'ān cannot be abrogated except for mutawātir and mashūr ḥadīth. In fact, this disagreement arises from the conditions of acceptance that the method of the 'Irāqī Ḥanafī methodologists put forward for the āhād ḥadīth and the presupposition that it is impossible to add a new ruling to the Qur'ān, which expresses certainty, with the news that expresses certainty. In this dispute, the main argument that distinguishes the method of Ḥanafī jurists, from the method of the kalām is that the Sunnah is presented to the Qur'ān to ensure the integrity between the evidence of the Qur'ān and the Sunnah. However, the kalām jurists belonging to the school of ḥadīth, except of Imam Mālik, understood the issue of the Sunnah's submission to the Qur'ān as a rejection of the Sunnah and therefore rejected it altogether. According to the majority, except for the 'Irāqī Ḥanafī jurists, the ruling of addition is not annihilation, but declaration and specification. According to them, added to the texts means the reiteration of a previously legitimised ruling as it is, and at the same time the annexation of a new ruling to it in a way that does not abrogate the first ruling. According to this view, this addition to the texts is not a naskh, but a takhṣiṣ, since the Sunnah's provision of the punishment of exile to the Qur'ān provision of the punishment of jaldah, which is ordered to be applied to the bachelor who commits adultery, does not legitimise the Qur'ān provision. Likewise, the condition of being a believer added for the slave to be freed as expiation does not remove the right to free a slave who is not a believer for the expiation of zihar. To better understand the dispute between the parties, it is necessary to examine the examples mentioned in the books of furū' al-fiqh to determine which of the concepts of annihilation or takhṣiṣ the issue corresponds to. For these reasons, we will try to understand the views of the scholars of 'uṣūl al-fiqh on the subject in terms of the evidence they rely on and the examples they give, rather than theoretically, and try to make a choice.

Keywords: Islamic Law, Fiqh, Texts, Āhād Hadith, Addition to the Text, Naskh, Takhṣiṣ.

GİRİŞ

Nass üzerine ziyâde konusu Hanefî usulcüler ile mütekellim usulcüler arasındaki mütevâtir haberin âhād haberle neshinin imkânı tartışmalarına dayanmaktadır. Bu ihtilaf ve tar-

tışmalar, bazılarına göre bir lafız ihtilafından¹ öte bir şey gibi görünmese de aslında konunun Hanefi usulcüler ile cumhur arasındaki metodolojik yaklaşım farklılığının bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve hükmün ispatı ve nasların yorumu konularında önemli farklılıkları da beraberinde getirdiği söylenebilir.² Bu yönüyle Haber-i vâhid ile sabit nass üzerine ziyâde hükümlerin ihmâli ve dolayısıyla da fûrû' fıkha etkisi bakımından konu, üzerinde durulması gereken önemli bir tartışma mevzuu olarak karşımızda durmaktadır. Tartışmanın tarafları, "nass üzerine ziyâde" terkindeki "nass" kavramından kastın Kur'an ve mütevatir Sünnet olduğu ile mezîdün aleyhin cinsinden olan müstakil ziyâde'nin hükmünün nesih olmadığı hususlarında birleşmektedirler. Ancak diğer ziyâde çeşitlerinin hükmü ile ziyâde delilinin sübût problemi hususunda aralarında bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Fukahâ metoduna göre nass üzerine ziyâde'nin hükmü nesihtir. Ancak bunun için ziyâde delilinin sübut ve delâlet yönünden kat'î olan mütevâtir ve meşhur seviyesinde olması şarttır. Sübut ve delâlet yönünden zannî olan Haber-i vâhid ile mezîdün aleyhin birbirlerine eşit ve denk olmadıkları gerekçesiyle aralarında nesh ve ziyâde münasebeti de yoktur.³

Konu ile ilgili ulaşabildiğimiz klasik ve modern bütün çalışmalardan yararlanmaya çalıştık. Murat Şimşek'in "*Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi*" ile Abdulazîm Muhammed Ahmed Huseyn'in "*ez-Ziyâdetü a'le'n naşşi beyne'l beyânî ve't tahşîşi ve'n nesh*" isimli makaleleri çalışmada yararlandığımız modern dönemde yapılmış çalışmalardan bazılarıdır.

Bu çalışmanın amacı; Kur'an'da hakkında bir hüküm bulunan bir meseleye Haber-i vâhid ile ziyâde yapmayı reddeden fukahâ ile Haber-i vâhid ile Kur'an'a ziyâde'nin imkân ve cevazını savunan cumhurun birbirinden farklı ve katı olarak nitelendirilebilecek tutumlarının arka planını nesh ve tahsis bağlamında tahlil etmeye çalışacağız. Ayrıca birbirine aykırı bu iki farklı görüş arasında kalan ve sorunu çözmeye mutedil bir yol izlediğini düşündüğümüz Semerkant Hanefî fukahâsının konuya ilişkin katkılarına; imamın arkasında muktedînin Fatihâ'yı okuması ile ilgili bir örnek üzerinden detaylandırmaya çalışacağız.

¹ Kâmil Yelek, "Nas Üzerine Ziyâde'nin Mahiyeti ve Bunun Fûrû-i Fıkha Etkisi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 52.

² Murat Şimşek, "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 130.

³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fuşûl f'l Uşûl* (Kuveyt: Vezâratü'l Evkâf el-Kuveytiyye, 1994), 1/196.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Nass'ın Sözlük ve Terim Anlamı

Nass kelimesi, نصح kökünden mastar olup; delil, haber, zuhûr etmek⁴, ref' etmek⁵, bir şeyi hareket ettirmek yahut ortaya çıkarmak, üst üste koymak, taşmak, kaynamak⁶ ve güçlük⁷ anlamlarına gelmektedir.

Fıkıh usûlcüleri nezdinde nass, iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla nass: Kitap ve sünnet metinleri anlamındadır.⁸ Dar anlamıyla nass: Sözün sevk edilme sebebi ve ondan çıkarılan hüküm olmakla birlikte; te'vil, tahsis ve -vahiy devam ettiği sürece- neshe kapalı olmayan lafız demektir.⁹ Şâfiilere göre de nass üzerine ziyâde terkinde geçen nass kavramından maksat; manaya delâletinin açıklığı bakımından lafzın çeşitlerinden biri olan nass'tır. Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) İmam Şâfiîye göre nass üzerine ziyâde tahsis hükmündedir. Bunun da sebebi onun, zâhir'i, nass olarak isimlendirmesinden kaynaklanmaktadır sözü de bunu desteklemektedir.¹⁰

1.2. Nesh'in Sözlük ve Terim Anlamı

Nesh, Arapça نسخ kökünden mastardır. Sözlükte nesh: Bir kitabı harfi harfine kopyalamak; bir şeyi yok etmek (izâle); bir şeyi iptal edip yerine başkasını ikame etmek; bir şeyi başkasıyla değiştirmek (tebdil); bir şeyi bir yerden başka bir yere taşımak (nakil), bir şeyin bir halden başka bir hale dönüşmesi (tehâvvül),¹¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin bütün anlamları aslında iki manaya râcidir. Bunlardan birisi izâle, diğeri ise nakildir.¹²

Hanefî usulcüler neshin farklı tanımlarından tebdil anlamını tercih ederek şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Şeriatta nesih, bize göre bâki kalması

⁴ Mustafa b. Şemseddin Karahisâri Ahterî, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul, 1978), 461.

⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensâri er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Bejrût: Dâru Sâdir, 1414), 7/97.

⁶ Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, ed. Heyet (Kuveyt: Vezâratü'l İrşâdi ve'l Enbâ, 2001), 18/179.

⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 18/182.

⁸ Muhammed Alâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, ed. Ali ed-Dahrûc (Lübnân: Mektebetü'l-Lübnân, 1996), 2/696.

⁹ H. Yunus Apaydın, “Nas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/391-392.

¹⁰ Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-uşûl*, ed. Muhammed Hasan Heytu (Bejrût-Şâm: Dâru'l Fikr el-Muâsir-Dâru'l Fikr, 1998), 256.

¹¹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 7/355.

¹² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 7/355.

caiz olan bir hükmün süresini beyandır. Zira nesh kelimesinin hükümlerin iptali anlamında kullanımı mecazidir.”¹³ “Nesih, bizim hakkımızda tebdil, şârf hakkında ise mahzâ beyandır. Bu tıpkı öldürme fiilinin kâtil hakkında tebdil ve tağyir, şârf hakkında ise ecelin vaktini mahzâ beyan anlamına gelmesi gibidir.”¹⁴ “Nesh, terâhî tarihiyle şer’î hükmün nihayetini beyandır, bu beyan olmasaydı biz o hükmün devam edeceğini zannedecektik. Biz bununla mahkûmun hükmünü kastediyoruz. Zira hâkim için hüküm zaten ezeli bir sıfattır.”¹⁵

Cumhur ise neshin izâle ve ref’ anlamını esas almıştır.¹⁶ Nitekim Gazzâlî neshi şu şekilde tarif eder: “Nesih, mütekaddim hitapla sâbit olan bir hükmün, terâhî tarihiyle müteahhir bir hitapla ref’ edilmesi demektir. Son hitap vârit olmasaydı hüküm ilk hitap ile sâbit kalacaktı.”¹⁷ Şâfîi usulcüler bu tanımda nass yerine bütün delillere şümulü gerekçesiyle hitâb lafzını kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁸

Bu tanımlara bakıldığında; nesh kavramı ile ilgili olarak Hanefiler ile cumhur farklı sözlük anlamlarını tercih etmiş olsalar da ıstılahta aynı şeyi söyledikleri ve aralarında bu bakımdan bir farklılığın bulunmadığı söylenebilir.

1.3. Neshe uygun deliller

Nass üzerine ziyâde’nin hükmü ile ilgili tartışmalara ışık tutmak için her şeyden önce ziyâde delilin neshe ve tahsise elverişli olup olmadığını tespit etme lüzumu vardır. Bu nedenle bu başlık altında sadece fukahâ ve mütekellim usulcülerin Kitap ve Sünnetin neshi ile ilgili görüşlerine kısaca temas edilip âlimlerin çoğunluğunun neshe elverişli olmadığı yönünde görüş bildirdiği İcmâ’ ve Kıyas delili¹⁹ ile ilgili tartışmalardan ise sarfı nazar edilecektir.

¹³ Cessâs, *el-Fuşûl fî’l Uşûl*, 2/199.

¹⁴ Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr fi şerhi Uşûli’l-Pezdevî*, ts., 3/156.

¹⁵ Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Mizânü’l-uşûl fi netâ’ici’l-’uķûl*, ed. Muhammed Zekî Abdülberri (Katar: Matâbiü’l-Devha’l-Hadîse, 1984), 1/700.

¹⁶ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ’Ebû Ya’lâ - Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübârekî, *el-Udde fi uşûli’l-fıķh*. (Riyâd, 1990), 2/549;3/768; Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüci’bî el-Bâcî, *İhķâmü’l-fuşûl fi ahķâmi’l-uşûl*, ed. Abdulmecîd Türki (Beyrût: Dârü’l Garb el-İslâmî, 1995), 1/395.

¹⁷ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *el-Müstasfâ min ‘ilmi’l-uşûl*, ed. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 86; Ebû İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Lüma’ fi uşûli’l-fıķh* (Beyrût: Dârü’l Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 55.

¹⁸ Gazâlî, *el-Müstasfâ*, 86.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü’l-eimme es-Serahsî, *Uşûlü’s-Serahsî* (Beyrût: Dârü’l-Ma’rife, ts.), 2/66; Buhârî, *Keşfü’l-esrâr fi şerhi Uşûli’l-Pezdevî*, ts., 3/176; Ebû İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tebsıra fi uşûli’l-fıķh*, ed. Muhammed Hasan Heytu (Şam: Dârü’l Fıkr, 1980), 274.

1.3.1. Kitabın sünnetle neshi

İmam Şâfiî dışında kalan cumhur, Kitabın Sünnet ile neshini tecviz etmektedir.²⁰ İmam Şâfiî, konu ile ilgili görüşünü, Hz. Peygamberin, ben Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmeye yetkili değilim mealindeki ayete²¹ dayandırmaktadır.²² Gazzâlî, “Kitab'ın sünnetle ve sünnetin Kitapla neshinin hiçbir surette vuku bulmadığını söylemek sırf tahakkümdür” sözleriyle İmam Şafiî'nin bu konudaki görüşüne açıkça muhalefet eder. Gazzâlî, İmam Şafiî'nin görüşünü dayandığı ayetin istidlâl yönüne ise şu sözlerle itiraz eder: “Kitab ve Sünnetin ibareleri farklı olsa da her ikisi de masdarı itibarıyla aynıdır ve Allah kelamıdır. Hal böyle olunca hakikatte nâsih, Allah Teâlâdır.” Gazzâlî ayrıca bu görüşünü Kitabın Sünnet ile neshine dair verdiği şu örneklerle de delillendirir: Ana baba ve akrabalara vasiyeti emreden ayeti,²³ varisi vasiyetten meneden²⁴ hadis nesh etmiştir. Zina eden kadınların Allah onlar hakkında hüküm verinceye evlerinde hapsedilmesini emreden ayeti²⁵ de zina eden bekar erkekler için yüz sopa ve bir de bir yıllık sürgünü emreden hadis²⁶ nesh etmiştir.²⁷

1.3.2. Sünnetin Kitapla neshi

Hanefî usûlcüler Sünnetin Kitapla neshinin cevazını ittifakla kabul ederler. Ehli hadis Sünnetin Kitabı neshini prensip olarak caiz görmese de bu hususta aralarında bir ittifaktan söz edilemez.²⁸ Örneğin, Ebû İshâk Cemâluddîn eş-Şirâzî (ö. 476/1083), Ebû'l Muzaffer Mansûr es-Sem'ânî (ö. 489/1096), Cüveynî ve Gazzâlî bu mevzuda ehli hadise muhalefet eden Şâfiî usulcülerdendir. Bu usulcülerden Şirâzî ve Sem'ânî konu ile ilgili görüşlerini şu örneklerle delillendirmektedirler: Hz. Peygamber'in Hudeybi-

²⁰ İbn Kassâr, *el-Muqaddime fi'l-uşûl*, ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 40; Serahsî, *Usûl*, 2/67.

²¹ Yunus, 10/15.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, ts.), 106; Şirâzî, *et-Tebşîra fi uşûli'l-fıkḥ*, 273.

²³ Bakara, 2/180.

²⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Vasâyâ”, 6; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1395), “Ebvâbü'l Vasâyâ”, 5.

²⁵ Nisâ, 4/15.

²⁶ Ebû'l-Hüseyn el-Haccâc en-Nisâbüri Müslim, *el-Câmi' uş-şâhih*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrût: Dâr-ü İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.), “Hudûd”, 1690; Sicistânî, *Ebû Dâvûd*, “Hudûd”, 23.

²⁷ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-uşûl*, ed. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 100; Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhîḥ fi uşûli'l-fıkḥ* (Dârü'l Kütübî, 1994), 5/262.

²⁸ Serahsî, *Usûl*, 2/67; Hüsâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî, *Şerhü'n Nesefi likitâbi'l münteḥab fi uşûli'l-mezheb*, ed. Salim Ögüt, ts., 669; Alâüddin Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/177.

ye musâlahası gereği kendisine sığınan Müslümanları iade etme taahhüdü, kadınları kâfirlere iade etmeyi yasaklayan²⁹ ayet ile nesh edilmiştir. Ayrıca namazların savaş esnasında tehir edilmesi ile ilgili sünnet, korku halinde namazların kısaltılmasında günah bulunmadığını bildiren ayet³⁰ ile nesh edilmiştir.³¹

Cüveynî (ö. 478/1085) ve Gazzâlî de Sünnetin gayr-ı metlûv vahiy olduğu ve aslı itibarıyla kaynağının Allah (cc) olduğu gerekçesinden hareketle; Kitabın Sünnet, Sünnetin de Kitapla neshinin caiz olduğunu söylemeye bir engel bulunmadığı görüşünde birleşirler.³² Gazzâlî ayrıca görüşünü şu örneklerle delillendirmeye çalışır: Namazda Beyt-i Makdise yönelme ile ilgili Sünnet, Mescid-i Harama dönmeyi emreden ayet³³ ile nesh edilmiştir. Oruç gecelerinde eşlerin birbiriyle münâsebetini yasaklayan sünnet, oruç gecelerinde eşlerin birbirleriyle mübâşeretine izin veren ayet³⁴ ile nesh edilmiştir. Aşura orucunu emreden sünnet, ramazan orucunu emreden ayet³⁵ ile nesh edilmiştir.³⁶

1.3.3. Kitap ve Sünnetin haber-i vâhid ile neshi

Hanefiler, Hz. Peygamberin vefatından sonra Kitabın Haber-i vâhidle neshinin imkân ve cevazını kabul etmezler. Konuyla ilgili Serahsî'nin (ö. 483/1090) açıklamaları şu şekildedir: “Hz. Peygamber'den sonra Haber-i vâhidle nesh caiz değildir. Çünkü Haber-i vâhid ilim ifade etmediği gibi yakîn ilim ile sâbit olan bir hükmün müddetinin bekası da onunla beyan edilemez. Haber-i vâhidle Kitabın neshi yalnızca Hz. Peygamberin hayatında iken caizdir. Bunun da örneği, Kuba halkının namaz esnasında bir kişinin haberi ile Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye dönmüş olmaları ile ilgili rivayet edilen vâkıdır.³⁷ Nitekim Hz. Peygamber, Kuba halkı ile ilgili bu haberi ve onların Haber-i vâhidle amel etmelerini inkâr da etmemiştir.”³⁸ Gazzâlî de konu ile ilgili görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir: “Vahyin nüzülü zamanında Haber-i vâhidle mütevâtirin neshi aklen ve sem'an caiz,

²⁹ Mümtehhine, 60/10.

³⁰ Nisâ, 4/101.

³¹ Şîrâzî, *et-Tebsıra fî uşûli'l-fıkh*, 272-273; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Qavâti' u'l-edille fi'l-uşûl*, ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî (Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 1/456-457.

³² İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâli Rüknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî uşûli'l-fıkh*, ed. Salâh b. Muhammed b. Uveyda (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/253.

³³ Bakara, 2/144.

³⁴ Bakara, 2/187.

³⁵ Bakara, 2/183-184.

³⁶ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 99-100.

³⁷ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhih*, ed. Mustafa Dîb el-Buğâ (Şam: Dâru İbni'l Kesir-Dâru'l Yemâme, 1993), “Ebvâbu'l Kible”, 5; Müslim, *el-Câmi' u's-şâhih*, “el-Mesâcidü ve Mevâdî'u's Salât”, 526.

³⁸ Serahsî, *Usûl*, 2/77-78.

vahyin nüzûlundan sonra ise aklen câiz, sem'an câiz değildir. Bunun delili, Hz. Peygamberin vefatından sonra Kur'an ve Mütevatir Sünnet'in Haber-i vâhidle nesh edilemeyeceğine dair sabit olan sahabe icmâ'dır."³⁹ Bu hususta mütekellim usulcülerin genelinin görüşünün Hanefilerden farklı olmadığı söylenebilir.

1.4. Tahsîs'in Sözlük ve Terim Anlamı

Fıkıh usulü konularından biri olan tahsis, ya lafızlar bahsi içinde aynı isimle ya da âmm ve hâss gibi alt başlıklar altında incelenmektedir.⁴⁰ Mütekellim usulcülerin çoğunluğuna göre âmm lafzın delâleti zannîdir. Fukahâ ile diğer bazı mütekellim usulcülerine göre tahsis edilmediği müddetçe âmm lafzın delâleti kat'î, tahsisten sonra geri kalan fertlerine delâleti ise zannîdir. Kur'an ve Sünnet'in âmm lafızlarının ise pek azı hariç çoğu tahsis edilmiştir.⁴¹ Sözlükte tahsis: Belirlemek, bir şeyi kendisiyle ortak olmayan diğer şeylerden temyiz etmek, kararlaştırmak, daraltmak, cümlelerin bir bölümünü herhangi bir hükümlerle ayırmak, tek bir şey veya belirli bir sayı üzerine sınırlandırmak⁴² manalarına gelir. Terim olarak ise tahsis: Bağımsız ve bitişik bir delil ile Umum bir lafzın fertlerinden bir kısmını sınırlandırmak demektir⁴³

1.5. Tahsise uygun deliller

Hanefî usulcüler, kat'î olan Kur'an ve mütevatir sünnetin, zanni olan Haber-i vâhid ve kıyas delilleriyle tahsis edilemeyeceği görüşündedirler.⁴⁴ Tahsisin şartları⁴⁵ ile ilgili tafsilat daha sonra zikredilecektir. Cumhura göre ise âmm lafız da zann ifade ettiğinden zan ifade eden diğer deliller ile tahsis edilmesi mümkündür.⁴⁶ Bu başlık altında mevzumuzun dışında olduğu için icmâ' ve kıyas delilleriyle tahsise temas edilmeyecektir.

³⁹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 101.

⁴⁰ Ferhat Koca, "Tahsis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/432.

⁴¹ Ali Bardakoğlu, "Âm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/552.

⁴² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü'lfâzi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, ts.), 2/284; Ebü'l-Abbâs Hatibüddehş Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğaribiş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i* (Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/171.

⁴³ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 1/306; Cessâs, *el-Fuşûl fî'l Uşûl*, 1/142; Cüveynî, *el-Burhân*, 1/145.

⁴⁴ Serahsî, *Usûl*, 1/142; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 1/307.

⁴⁵ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 1/306-307.

⁴⁶ Şîrâzî, *et-Tebşîra fî uşûli'l-fıkıh*, 135.

1.5.1. Mütevâtir Sünnet ile tahsis

Kitabın mütevâtir Sünnet ile tahsisi hususunda âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁴⁷ Mirastan erkek çocuğa kız çocuğuna verilecek payın iki mislini vermeyi emreden ayette⁴⁸ geçen “çocuklarınız” ifadesinden ölenin bütün evlatları anlaşılmalıdır. Ancak babasını kasten öldüren çocuğu mirastan meneden hadis,⁴⁹ ayetin hükmünü tahsis etmiştir. Kur’an’da tahsisin bu nev’i ile ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür.⁵⁰ Gazzâlî, Kitap ve Sünnet delilinin tahsise elverişli olduğunu şu iki örnekle açıklamaktadır: Miktarı beş veskin altında kalan mahsulde zekât olmadığını bildiren hadis,⁵¹ yağmur suyu ile sulanan ürünlerde verilecek oşür miktarının onda bir olduğunu bildiren hadisi;⁵² el kesme cezası için çalınan malın nisabının en az çeyrek dinar olması gerektiğini bildiren hadis⁵³ ise çalınanın miktarı ne olursa olsun çalma eylemine karışan erkek ve kadının hırsız olduğunu bildiren ayeti⁵⁴ tahsis etmiştir.⁵⁵

1.5.2. Haber-i vâhidle tahsis

Irak Hanefî fukahâsı dışında kalan cumhur Kitabın Haber-i vâhidle tahsisinin imkânı hususunda görüş birliği içindedir. Semerkant Hanefî usûlcülerinden bazıları Kitabın Haber-i vâhidle tahsisini caiz görseler de İmam Semerkandîye göre, -tahsis edilmiş olsun ya da olmasın- âmm lafzın Haber-i vâhidle tahsisi caiz değildir.⁵⁶ Şafîi usulcülerden Cüveynî de bu konuda tevakkuf etmektedir.⁵⁷

1.6. Nesh ve Tahsîsin Farkı

Nesh ve tahsis, lafzın kapsadığı fertlerden bazılarını dışarda bırakması ile ilk hükme muâraza etmeleri bakımından aralarında bir benzerlik bulunsa da aslında birbirlerinden oldukça farklı iki kavramdır. Aralarındaki temel farklılık ise şudur: Tahsis delili, lafzın efrâdının bir kısmını sı-

⁴⁷ Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddin Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi el-Âmidî, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*, ed. Abdurrazzâk Afîfî (Beyrût: Mektebü'l-İslâmî, ts.), 2/322.

⁴⁸ Nisâ, 4/11.

⁴⁹ Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, ed. Şuayb el-Arnaûd - Âdil Mürşid (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/311.

⁵⁰ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/9.

⁵¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-şahih*, “Zekât”, 55.

⁵² Buhârî, *el-Câmi 'u's-şahih* “Zekât”, 54.

⁵³ Müslim, *el-Câmi 'u's-şahih*, “Hudûd”, 1684.

⁵⁴ Mâide, 5/38.

⁵⁵ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 246.

⁵⁶ Semerkandî, *Mizânü'l-uşûl*, 1/322-323.

⁵⁷ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/157.

nırlandırmakta iken nesh delili hükmün zamanını sınırlandırmaktadır.⁵⁸ Hanefilere göre ilk hükme mukârin olan delil tahsis, ilk hükümden sonra gelen müteahhir delil ise neshtir. Bu nedenle tahsisin hükümden sonra gelmesi (müterâhî) sahih değildir.⁵⁹

Nesh ve tahsisin iki farklı kavram olduğu ile ilgili Gazzâlî şu tespitleri yapmaktadır:

1. Nâsihin mensuh hükümden bir süre sonra (terâhî) gelmiş olması gerekirken; tahsîsin hükme bitişik olarak gelmesi caizdir.
2. Muhatabı tek bir kişi olan bir nass için tahsis söz konusu olmazken; böyle bir nass'ın neshi mümkündür.
3. Tahsîs aklî ve sem'î delil ve karinelerle yapılırken; nesh ancak söz ve hitapla olur.
4. Tahsîs -ihtilafı da olsa- lafzın delâletini, tahsisten sonra kalan kısımda hakikâten yahut mecazen devam ettirirken; nesh, mensuhun delâletini gelecek bütün zamanlar için iptal eder.
5. Aslî itibariyle kat'î olan âmm lafız, kıyas, Haber-i vâhid ve diğer delillerle tahsis edilebilirken; Sübut bakımından kesin olan bir nass ancak yine kendisi gibi kesin başka bir delil ile nesh edilebilir.⁶⁰

2. NASS ÜZERİNE ZİYÂDE

Nass üzerine ziyâde terkibinde yer alan ziyâde kelimesi lügatte: Noksan kelimesinin zıddı olup nemalanmak ve artmak anlamına gelmektedir.⁶¹ Ziyâde terim olarak mezheplere göre değişiklik arz etmektedir. Hanefilere göre ziyâde: Nass'ların birbirini sûreten beyân, manen nesh etmesi;⁶² cumhura göre ise nass'ların birbirini tahsis etmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Debûsî, Hanefilerle cumhur arasındaki bu farklı yaklaşımı şu sözlerle açıklamaktadır: “Kitabın Sünnetle, Sünnetin de Kitapla neshi, ancak nassa ziyâde ile mümkündür. Nitekim İmam Şâfiî, bekara uygulanacak zina haddi ile ilgili ayete sürgün cezasını, namazda Mü'minleri kendilerine kolay gelen bir yeri kıraat etmek hususunda muhayyer bırakan ayete de Fatiha'yı okumayı ziyâde etmiştir. Bize göre ziyâde nesh hükmünde iken ona göre beyan ve tahsîs hükmündedir.”⁶³

⁵⁸ Abdulazim Muhammed Ahmed Huseyn, “ez-Ziyâdetü a'le'n naşşi beyne'l beyânî ve't taşşişi ve'n nesh”, *Câmiatü'l Ezher Mecelletü Külliyyeti Benâti'l İslâmiyye* 1/15 (2016), 496-497.

⁵⁹ Ebû Zeyd Ubeydullah b. Muhammed b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Ta'kvimü'l-edille fi'l-uşûl*, ed. Halil Muhyiddin el-Meys (Bejrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 129.

⁶⁰ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 88-89.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 3/198.

⁶² Serahsî, *Usûl*, 2/82.

⁶³ Debûsî, *Ta'kvimü'l-edille fi'l-uşûl*, 242.

2.1. Ziyâde'nin şartları ve çeşitleri

Hanefî usulcülere göre nass üzerine ziyâde'nin nesh olması ziyâde delil- de birtakım şartların bulunmasına bağlıdır. Eğer bu şartlardan birisi bulunmazsa o zaman neshten söz edilemez. Cumhura göre ise tahsis için ziyâde lafzın âmm lafza bitişik ve ondan müstakil olması gibi bir şart söz konusu değildir.⁶⁴

Hanefilere göre ziyâde delilin nesh olmasının beş şartı vardır:

1. Ziyâde, mezîdün aleyhin hükmünün tamamını ref' etmelidir. Mezîdün aleyhin efradından bir kısmını ref' eden delil nesh değil, tahsis hükmündedir.

2. Ziyâde nass sâbit ve sahih bir delil olmalıdır. Sahih olmayan bir delil ile mezîdün aleyh'e ziyâde yapılamaz.

3. Ziyâde nass, mezîdün aleyh'e muttasıl olmayıp sonradan gelmiş olmalıdır. Zira mezîdün aleyh'e muttasıl olan delil nesh değil, tahsis hükmündedir. Kazf cezasına çarptırılan kimsenin şehâdetinin asla kabul edilmeyeceği⁶⁵ ile ilgili ayette vârit olan ziyâde bu kapsamdadır.

4. Ziyâde'nin hükmü mezîdün aleyh'in hükmünü her bakımdan nefyetmelidir. Ehli eşek, köpek dişli yırtıcılar ile yırtıcı pençesi olan kuşların yenmesini haram kılan hadis rivâyetleri,⁶⁶ yenmesi daha önce şer'an yasaklanmış olan; murdar et, akıtılmış kan ve domuz eti ile ilgili ayetin⁶⁷ hükmünü tam olarak nefyetmektedir.

5. Ziyâde ve mezîdün aleyh hükmün her ikisinin de şer'î amelî hükümlerle ilgili olması gerekir. Zira hüküm ifade etmeyen haberlerde nesh söz konusu olamaz.⁶⁸

Nass üzerine ziyâde ise müstakil ve müstakil olmayan olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Müstakil ziyâde: Mezîdün aleyhten bir cüz ya da biri diğerinin şartı olmayan ziyâdedir. Bu nevî ziyâde, mezîdün aleyhin cinsinden olan ve olmayan olmak üzere iki kategoride değerlendirilir.

A. Mezîdün aleyh'in cinsinden olan ziyâde: Bunun örneği, orucun farz kılındığını bildiren ayetin,⁶⁹ namaz ve zekât ibadetlerini emreden ayetin⁷⁰ nüzulünden sonra inmesidir. Bu ayetlerde orucu emreden sonraki delil,

⁶⁴ Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-Kudâme, *Ravzâtü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fî uşûli'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, ed. Şa'bân Muhammed İsmâil (Müessesetü'r-Reyyân, 2002), 2/52.

⁶⁵ Nûr, 24/4.

⁶⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, "Zebâih ve's Sayd",28; Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, "Sayd ve'z Zebâih", 1934.

⁶⁷ En'âm, 6/145.

⁶⁸ Huseyn, "ez-Ziyâdetü a'le'n naşşi beyne'l beyâni ve't taşşişi ve'n nesh", 501-503.

⁶⁹ Bakara, 2/183.

⁷⁰ Bakara, 2/43.

namaz ve zekâtı emreden önceki delilden müstakil olmakla birlikte aynı cinstendir.⁷¹ İbadet cinsinden olan ziyâde'nin nesh olmadığı hususunda ise âlimler arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁷²

B. Mezîdün aleyh'in cinsinden olmayan ziyâde: Bunun da örneği, beş vakit namaza altıncı vaktin ilave edilmesidir. Irak Hanefî usulcileri dışında kalan cumhura göre bu nev'i ziyâde nesh değildir.⁷³ Ancak altıncı vaktin farz kılınması ilk önce farz kılınan beş vakit namazda nicel bir artış söz konusu olsa da nitel anlamda bir değişikliğin söz konusu olmaması sebebiyle bu çeşit ziyâde'nin de nesh olmadığı söylenebilir.⁷⁴

2. Gayr-ı Müstakil Ziyâde: Mezîdün aleyhin bir cüzü yahut bir parçası ya da bir vasfı olması hasebiyle ondan müstakil olmayan ziyâdedir. Zina eden bekara uygulanacak cezayı yüz celde olarak takdir eden ayete,⁷⁵ bir yıl sürgünü ilâve eden hadis rivâyetini,⁷⁶ mezîdün aleyhin bir cüzü olan ziyâde'ye; abdest için, yüz, el ve ayakların yıkanıp başın mesh edilmesini yeterli gören ayete,⁷⁷ amellerin karşılığının niyetlere göre takdir edileceğini bildiren hadis⁷⁸ ile niyetin ilâve edilmesini, mezîdün aleyh'in şartı olan ziyâde'ye; zihar keffâreti için mutlak bir köle azad etmeyi emreden ayete,⁷⁹ zihar keffaretini adam öldürme keffâretine kıyas eden ictehad⁸⁰ ile azat edilecek köleye mü'min olma şartının ilave edilmesini de mezîdün aleyhin vasfı olan ziyâdeye örnek olarak verebiliriz. Ziyâde'nin bu çeşidi, hükmün tamamını ifade etmesi bakımından mezîdün aleyh ile müşterektir. Müstakil olmayan ziyâde'nin ise iki hali bulunmaktadır:

A. Mukârin Ziyâde: Bu, ziyâde'nin hükmünün nesh olmasını mümkün kılacak bir süre gecikme olmaksızın mezîdün aleyhin nüzul ve vürudu sırasında ona mukârin olması demektir. Mezîdün aleyhe mukârin olan ziyâde'nin örneği, Masum kadınlara zina iftirasında bulunan kimselere haddi kazf cezası olarak seksen sopa vurulmasını, şahitliklerinin de kabul edilmemesini emreden ayettir.⁸¹ Ayette zikri geçen kâzifin şahitliğinin reddi, hadd-i kazf'a mukârin olarak gelmiştir. Bu tür ziyâde'nin hükmünün nesh olmadığına ittifak vardır.

B. Gayr-ı Mukârin Ziyâde: Ziyâde'nin, mezîdün aleyhin hükmünün

⁷¹ Buhâri, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/191.

⁷² Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-uşûl*, 394.

⁷³ Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhîl fi uşûli'l-fıkḥ*, 5/305.

⁷⁴ Buhâri, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/191.

⁷⁵ Nûr, 24/2.

⁷⁶ Müslim, *el-Câmi 'u's-şahîh*, "Hudûd", 1690.

⁷⁷ Mâide, 5/6.

⁷⁸ Buhâri, *el-Câmi 'u's-şahîh*, "Bed'ü'l Vahy", 1; Müslim, *el-Câmi 'u's-şahîh*, "İmârat", 1908.

⁷⁹ Mücâdele, 58/3.

⁸⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ĥâvi'l-kebir*, ed. Ali Muhammed Muavvad - Adil Ahmed Abdulmevcud (Beyrût: Dâri'ü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 10/461.

⁸¹ Nûr, 24/4.

nesh olmasını mümkün kılacak bir süre sonra gelmesi demektir. Ziyâde'nin hükmünün nesh olup olmaması ile ilgili ihtilaf daha çok ziyâde'nin bu türü ile ilgilidir. Bunun örneği, Abdest ayetinde geçen şartlara niyeti ziyâde eden hadis rivayetidir. Hanefiler, abdest ayetinde geçen azaların yıkanması ve mesh edilmesini abdestin sıhhat şartı için yeterli görürler. Onlara göre, ayette rükünleri zikredilen abdeste niyeti ziyâde eden rivayet, ayetin hükmünü ve taharetin iczâ'nını ref' ve izâle ettiğinden nesh hükmündedir. Ancak Hanefiler dışında kalan mezhepler, “*ameller niyetlere göredir*”⁸² rivayetinden hareketle abdestte niyetin farz olduğuna hükmetmişlerdir.⁸³ Bu ziyâde Hanefilere göre nesh, Hanefiler dışında kalan diğer mezheplere göre ise beyân hükmündedir.⁸⁴ İmam Şafîi bu çeşit ziyâde'nin nesh olmadığı hususunda çoğunluk fukahâya uymakla birlikte hükmünün tahsis olduğu hususunda onlardan ayrılmaktadır. Gazzâlî'ye göre bu ihtilafın sebebi İmam Şafîinin zâhir'i nass diye isimlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

2.2. Nass üzerine ziyâde'nin kapsamı

Bu başlık altında usulcülere nezdinden hangi türlü ziyâde'nin nass üzerine ziyâde kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunu özetlemeye çalışacağız. Ziyâde'nin nesh ya da tahsîs olduğunu söyleyen bütün fukahâya göre; ziyâde'nin nass'a mukârin değil, munfasıl olarak vârid olması gerekir. Nitekim Semerkandî bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade eder: Ziyâde, mezîdün aleyhe mukarin ya da peşpeşe gelecek olsa, bunun ne nesh ne de nassa ziyâde olmadığı hususunda âlimler icma etmişlerdir. Bunun örneği, iffetli kadınlara zina iftirası atan kimselerin şahitliklerinin kabul edilmemesi hükmünün haddi kazf cezası ile muttasıl olarak vârit olmasıdır.⁸⁵ İşte bu nedenle ulâma, şehadetin reddi meselesini ziyâde kapsamında değerlendirmemişlerdir.⁸⁶ Bunların dışında kalan nassa ziyâde ile ilgili diğer örnekler bakıldığında bunların genellikle Haber-i vâhidle yapılan ziyâdeler olduğu göze çarpmaktadır. Ayet ile nass üzerine ziyâde'nin örneği, nikah ile beraber olduktan sonra kadına verilen mehrin geri alınmasını ayıplayan ayette⁸⁷ mehrin tekmiline halvetin ziyâde edilmesidir. Zannî delillerle nass üzerine ziyâde'nin ademi imkânı hususunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Hanefiler, mezîdün aleyhin hükmünü tebdil edeceği

⁸² Buhâri, *el-Câmi 'u's-şahih*, “Bed'ü'l Vahy”, 1; Müslim, *el-Câmi 'u's-şahih*, “İmârat”, 1908.

⁸³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed Muvaffakuddîn el-Makdisi İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 1/156.

⁸⁴ Zerkeşi, *el-Bağrî'l-muhît fî usûli'l-fıkh*, 5/305.

⁸⁵ Nûr, 24/4.

⁸⁶ Semerkandî, *Mizânü'l-uşûl*, 1/724.

⁸⁷ Nisa, 4/21.

gerekçesiyle sübutu zannî olan âhâd haber ile nass üzerine ziyâdeyi kesinlikle caiz görmezler.⁸⁸

2.3. Mezheplere Göre Nass Üzerine Ziyâde'nin Hükümü

Ziyâde konusunda tartışılan asıl mesele; nass üzerine ziyâde'nin hükmünün nesih olup olmadığı ile ilgilidir. Bu konuda Hanefiler ile cumhur arasında ihtilaf bulunmaktadır. Fukahâ metoduna göre nass üzerine ziyâde'nin hükmü nesihdir. Ancak bunun için ziyâde delilin sübut ve delâlet yönünden kat'î olan mütevâtir ve meşhur seviyesinde olması şarttır. Sübut ve delâlet yönünden zannî olan Haber-i vâhid ile mezîdün aleyhin birbirlerine eşit ve denk olmadıkları gerekçesiyle aralarında nesh ve ziyâde münasebeti de yoktur.⁸⁹ Ziyâde'nin, mezîdün aleyhin hükmünü nesh manası içerdiği hususunda Hanefî usulcüler arasında bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁹⁰ Onlara göre nass üzerine ziyâde; sûreten beyân, manen nesihdir. Ziyâde'nin sebebe yahut hükme yapılması fark etmez.⁹¹ Bu hususu Debûsî (ö. 430/1039): Bize göre ziyâde nesih, onlara göre beyan hükmündedir, cümleleriyle ifade eder.⁹² Yine Hanefilere göre hükümdeki bir vasfın neshi de nass üzerine ziyâde gibidir.⁹³

Cumhura göre, ziyâde'nin hükmü; nesih değil, mezîdün aleyhe ilâve edilen başkaca bir hükümdür.⁹⁴ Ancak Malikilerin çoğunluğu mezîdün aleyhin hükmünü değiştirmesi halinde nass üzerine ziyâde'yi tıpkı Hanefiler gibi nesh olarak kabul etmektedirler.⁹⁵ Bâcî'nin (ö. 474/1081) konu ile ilgili görüşü şu şekildedir: Şayet ziyâde, mezîdün aleyh'in hükmünü değiştiriyor ve önceden yeterli olduğu halde onu yetersiz hale getiriyorsa; bu durumda ziyâde, nesh hükmündedir. Tıpkı hazarda iki rekât olan namaza iki rekât daha ziyâde edilmesi gibi.⁹⁶

⁸⁸ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/196.

⁸⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fuşûl fi'l Uşûl* (Kuveyt: Vezâratü'l Evkâf el-Kuveytiyye, 1994), 1/196.

⁹⁰ Ahsîkesî, *Şerhü'n Nesefî likitâbi'l muntehab fi uşûli'l-mezheb*, 597; Serahsî, *Usûl*, 2/72.

⁹¹ Serahsî, *Usûl*, 2/82.

⁹² Debûsî, *Takvimü'l-edile fi'l-uşûl*, 242.

⁹³ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/191.

⁹⁴ İbn Kassâr, *el-Mukaddime fi'l-uşûl*, 41; Ebû'l-Menâkıb Şihâbüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyâr ez-Zencânî - Muhammed Edîb Sâlih, *Tahricü'l-fürû' ale'l-uşûl* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1398), 50; Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhtâ fi uşûli'l-fıkh*, 5/306; Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi uşûli'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, 1/242; Abdülkâdir b. Ahmed b. Mustafâ ed-Dûmî ed-Dumaşkı İbn Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 218.

⁹⁵ Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmi'l-uşûl*, 344.

⁹⁶ Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmi'l-uşûl*, 416-417.

2.4. Nass Üzerine Ziyâde'nin Hükümü ile İlgili Tartışmalar

Bu bölümde konu ile ilgili ziyâdenin mücerred nesh olduğunu kabul eden, nesh olmasını birtakım şartlara bağlayan ve nesh olduğunu mutlak olarak reddedenlerin dayandıkları delilleri açıklamaya çalışacağız.

2.4.1. Mutlak veya şarta bağlı olarak ziyâdeyi nesh kabul edenler

Ziyâdeyi mutlak nesh olarak kabul edenler Hanefî usulcülerdir.⁹⁷ Onlara göre bir hükmün nihâi müddeti bitince diğer bir hükmün meşru olması beyan değil, nesh hükmündedir. Zira beyan; ibtidâen var olan bir hükmün izahı demek iken, nesih; sübut bulmasından sonra bir hükmün kaldırılması demektir. O halde mana bakımından birincinin zıddı olan yeni bir hükmün ispatı, nesh olmaya daha elverişlidir.⁹⁸

Hanefiler bu görüşlerini şu delil ve örneklerle temellendirmektedirler: Allah hakkı olan ibâdât, ukûbât ve keffâretler tecezzî kabul etmez. Zira meşru olanın bir kısmı tamamı hükmünde değildir.⁹⁹ Hanefilere göre, töhmet edene kazf cezası olarak nisabın altında sopa vurulacak olursa, bu sebeple o kimsenin şahitliği düşmez. Çünkü hadd-i kazf seksen sopadır ve bundan daha azı ile had cezası tamamlanmış olmaz. Yine zânî bekâr için ayetle sâbit olan had cezası yüz sopadır. Sopa cezasına sürgün cezası ziyâde edildiğinde, sopa cezası had cezası olmaktan çıkar. Çünkü bu durumda sopa cezası haddin tamamı değil bir kısmı olmuş olur ki haddin bir kısmı ile de had cezası tamamlanmış olmaz. Bu sebeple sopaya ilave edilen sürgün cezası, nesh hükmündedir.¹⁰⁰

Ebü Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044), İbn Hâcib, Abdülcebâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), Ebû Bekr el-Bâkılânî (ö. 403/1013), Radiyyüddîn el-Esterâbâdî es-Semnâkî (es-Semnâî) (ö. 688/1289'dan sonra), Gazzâlî ve diğer bazı usulcülere göre ise ziyâde birtakım şartlara bağlı olarak nesh hükmündedir. “*Sâime koyunlarda zekât vardır*”¹⁰¹ hadisinde olduğu gibi mezîdün aleyhin fehvası kendisine ziyâdeyi (mefhumu muhâlifini) nefyediyorsa ya da hükme yapılan munfasıl ziyâde, mezîdün aleyhin hükmünü vâcib ve iczâ edici olmaktan çıkarıyor ve asıl olan hükmü değiştirip amel edilemez hale getiriyorsa bu durumda ziyâde mutlak neshtir.¹⁰²

⁹⁷ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/191.

⁹⁸ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts., 3/106; Serahsî, *Usûl*, 2/83.

⁹⁹ Serahsî, *Usûl*, 2/82.

¹⁰⁰ Ahsîkesî, *Şerhü'n-Nesefti likitâbi'l-müntehab fi uşûli'l-mezheb*, 659; Serahsî, *Usûl*, 2/83.

¹⁰¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, “Zekât”, 38.

¹⁰² Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hağ min 'ilmi'l-uşûl* (Dimaşk: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1999), 2/80-81; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 94.

İbnü'l Hâcib ziyâde'nin nesh olması hususunda vücüb ve iczâi değil, hükmün sübut bulmasından sonra başka bir şer'î hükümle kaldırılmış olmasını esas almaktadır. O'na göre sabah namazının iki rekâtına ziyâde neshtir. Çünkü ilk iki rekât üzerine ziyâde'nin haramlığı ve teşehhüdün öncelenmesi sübût bulduktan sonra vârit olan ziyâde neshtir. Tıpkı celde haddi üzerine ziyâde'nin haramlığı sâbit olduktan sonra, müteahhir şer'î bir delille sürgünün ziyâde edilmesi gibi.¹⁰³

2.4.2. Ziyâde'nin nesh olduğunu mutlak olarak reddedenler

Ziyâde'nin nesh olduğunu mutlak olarak reddedenlerin başında İmam Şafîi ve İmam Mâlik gelmektedir. Şafîi usûlcülerden Gazzâlî, Şîrâzî ve Sem'ânî ile Hanbeli usulcülerden Muvaffakuddîn İbn Kudâme de (ö. 620/1223) bu yönde görüş bildiren âlimler arasında zikredilebilir.

İmam Gazzâlî konuyu ziyâde'nin mezîdün aleyh ile olan ilişkisi bağlamında şu üç mertebede ele almaktadır:

1. Mertebe: Ziyâde'nin mezîdün aleyh ile ilişkisinin olmadığı durum. Örneğin, namaz ve oruç vâcib kılındıktan sonra zekât ve haccın vacip kılınması gibi. Burada sonradan meşru olan ibadetlerin önceden meşru olan ibadetlerle bir ilişkisi yoktur. Çünkü nesh öncekini kaldırmak ve bir başkasıyla tebdil etmek anlamındadır. Bu mertebede mezîdün aleyh'in vücüb ve iczâının aynen kalması ve hükmü kaldıran veya değiştiren bir şey de bulunmaması sebebiyle burada neshden söz edilemez. Kaldı ki bu tür ziyâde'nin nesh olmadığı hususunda icmâ' bulunmaktadır.¹⁰⁴

2. Mertebe: Ziyâde'nin mezîdün aleyhe taaddüt (çoğalma) ve infisâli kaldıracak tam bir bütünleşme ile bitişmesi durumu. Örneğin, Sabah namazına iki rekât ziyâde yapmak gibi. Gazzâlî, ziyâde'nin, ziyâde yapıldığı taaddüt ve ayrışmayı kaldıracak bir bütünleşme ile bitiştiği bu ikinci mertebenin nesh olduğunu şu sözlerle kabul eder: Eğer sabah namazının iki rekâtına ziyâde edilen üçüncü rekâtın hükmü sıhhat ve iczâ ise bu bir nesh olup, bunun sonucunda ilk iki rekâtın hükmü kalkmış olur.¹⁰⁵

3. Mertebe: Ziyâde'nin mezîdün aleyh ile ayrışma ve bitişme bakımından ilk iki mertebeden farklı olduğu durum. Örneğin, kazf cezası olan seksen celdeye yirmi celde daha eklemek gibi. Gazzâlî bu mertebede verdiği örneği şu sözlerle açıklar: Burada ziyâde'nin ayrılması, orucun namazdan ayrılması gibi olmadığı gibi, bitişmesi de rekâtların bitişmesi gibi değildir.

¹⁰³ Ebü'l-Fazl Adudüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-İcî, *Şerhu'l Aidud a'lâ Muhtaşari'l-müntehal' usûli ve mea'hü Hâşiyetü's Şa'di ve'l Cürçani*, ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrût: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 3/267.

¹⁰⁴ Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhtî fi usûli'l-fikh*, 5/305.

¹⁰⁵ Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, 394-395.

Zira ziyâde ile seksen celdenin vücûb ve iczâi nefyedilince, mezîdün aleyhin hükmüne yirmi celde daha ziyâde edilmesi vâcib olmuştur. Yüz: seksen artı ziyâdedir. Bu namazla ilgili verilen örneğin hilâfınadır.¹⁰⁶

Ziyâde'nin nesh olduğunu reddeden Şîrâzî de bu hususu şu iki delille izah etmeye çalışmaktadır:

1. Delil: Nesh, nassla sâbit olan bir hükmün ref'dir. Nassa ziyâde de ise durum böyle değildir. Çünkü ziyâdede, nassla sâbit olan hüküm ortadan kalkmamaktadır. Örneğin, bir kesede yüz dirhem olsa, sonra ona bir miktar dirhem daha ziyâde edilmiş olsa yapılan bu ziyâde, evvelce kesede bulunan şey için nesh olmaz. İşte nass üzerine ziyâdede de durum böyledir.

2. Delil: Şayet hükme yapılan ziyâde, mezîdün aleyhin neshini gerektirseydi, beş vakit namazın emredilmesinden sonra gelen oruç emri ile de namaz emrinin nesh edilmiş olması gerekirdi. Çünkü vâcib olan namaz emrine sonradan oruç emri ziyâde edilmiş oldu.¹⁰⁷

Ziyâde'nin nesh olmadığını söyleyen Şâfîî usûlcülerinden biri de Sem'ânîdir. O da ziyâde'nin nesh olmadığını aynı hüccet ve iki delille temellendirmeye çalışmaktadır.

1. Delil: Ziyâde, mezîdün aleyhin hükmünün neshini gerektirmez. Bunun örneği, zina eden bekârın ayetle sâbit yüz sopa celde cezasına Haber-i vâhidle sürgün cezasının ilave edilmesidir. Sem'ânî'ye göre sürgün ziyâdesi, Hanefîlerin iddia ettiği gibi yüz sopalık celde cezası hükmünü izâle ve tağyîr etmiş değildir. Çünkü celde cezası, sürgünün icabından sonra da vâcib hükmündedir. Sürgünün vâcib kılınması, evvelki bir hükme yeni bir hükmün ilavesi demektir ve neshe yol açmaz. Çünkü nesh bir hükmün başkasıyla tebdili ve iptali demektir. Oysa burada nesh söz konusu değildir.

2. Delil: Ziyâde nesh olsaydı, kıyas da batıl olurdu. Çünkü kıyas, nassla sâbit olan bir asıldan hükmün alınıp -nass'ın kapsamı dışında olsa bile- aralarındaki illet benzerliği sebebiyle başka bir şeye ilhak edilmesi demektir. Şayet nass'ın aslına ziyâde nesh olsaydı, nass üzerine ziyâdeyi ispat için kıyas yapmak da sâkit olurdu. Bu durumda kıyas, sonradan ortaya çıkan olayların hükmünü vermede kullanılması caiz olan şer'î bir delil olduğuna göre, nass üzerine ziyâde'nin nesh olduğunu söyleyenlerin görüşleri de sâkit olur. Nass üzerine ziyâde'nin nesh olabilmesi için evvelce verilmiş bir hükmün tağyîr ve tebdil edilmiş olması gerekir. Oysa ayette geçen zina eden bekâr için takdir edilen celde cezasına sünnette varit olan sürgün cezasını ilave etmekle ayette öngörülen cezanın hükmünde bir değişiklik olmamıştır. O

¹⁰⁶ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, 94.

¹⁰⁷ Şîrâzî, *et-Tebşîra fî uşûli'l-fıkh*, 281.

halde ziyâde nesh değildir.¹⁰⁸ Sem'ânî bu tür ziyâde'yi nesh olarak kabul etmenin şer'î bir delil olan kıyas'ı da ıskat etmek anlamına geldiğini şu sözlerle açıklar: Eğer nass üzerine ziyâde'nin hükmü mutlak nesh olarak kabul edilecek olursa, bu durumda mezîdün aleyhin vücûp ve iczâ'ını tağyir etmeyip onun hükmünü takrir ve tespit eden ziyâde'nin diğer bütün çeşitleri hükümsüz olur. Bu iddia, aslın hükmünü aralarındaki illet benzerliği sebebiyle hakkında hüküm bulunmayan fer'e vermek anlamına gelen Şer'î kıyas delilini de batıl ve hükümsüz hale getirir.¹⁰⁹

İbn Kudâme de ziyâdeyi üç mertebede açıklamaktadır.

1. Mertebe: Ziyâde'nin mezîdün aleyh ile hiçbir alakasının bulunmadığı durum. Bunun örneği, namazdan sonra orucun emredilmiş olmasıdır. İbn Kudâme bu mertebede Gazzâlî gibi vücûp ve iczâ'ı esas almıştır. Bu mertebede ziyâde, nesh sayılmaz. Çünkü nesh, hükmün ref' ve tebdilidir. Oysa oruç emri namaz emrini kaldırıcı değildir ki aralarında nesh olsun. Zira, ikinci emirden sonra gelen ilk emrin vücûp ve iczâ'ı aynen devam etmektedir.¹¹⁰

2. Mertebe: Ziyâde'nin mezîdün aleyhe hiçbir şekilde taalluk etmediği gibi ondan bir şart da olmadığı durum. Bunun örneği, zina haddinde bekâra vurulacak yüz celdeye, sürgünün; kazif haddinde kâzife vuralacak seksen celdeye de yirmi celde ilave edilmesidir. İbn Kudâme'ye göre böyle bir ziyâde'nin nesh olmadığına delili şudur: Nesh hitabın hükmünü ref' etmek demektir. Oysa bu örneklerde hitabın hükmü kaldırılmamıştır aksine haddin vücûp ve iczâ' olduğu gibi bâkidir. Sadece evvelki hükme başka bir şey hüküm ilâve edilmiştir o kadar. Bu durum tıpkı Namaz ibadetinin Allah'ın yapılmasını vâcip kıldığı ibadetin tamamı ve kemâlini temsil ettiğini, orucun sonradan emredilmesiyle namazın, ibadetin tamamı ve kemâlini temsil etmekten çıktığını iddia etmeye benzer. İbn Kudâme bu iddiayı şu şekilde cevaplandırır: Burada şer'î hüküm, ibadetin kemâl vasfı değildir, aksine ibadetin vücûp ve iczâ'ıdır. Burada oruç ibadetinin vücûbundan sonra bile namaz ibadetinin vücûp ve iczâ'ının bâki kaldığında şüphe yoktur. Eğer mezîdün aleyhten maksat, vücûp ve iczâ' değil de kemal vasfı olsa idi; ilk olarak vâcip kılınan namaz, Allah'ın ibadet olarak vâcip kıldığı şeylerin tamam ve kemali anlamına gelecekti. Namazdan sonra vâcip kılınan oruç da Allah'ın vâcip kıldığı şeylerin tamamı anlamına geleceğinden bu durumda orucun vücûbuyla namaz vâcip olmaktan çıkmış olacaktı ki böyle bir şeyin mümkün olmadığı hususunda icma' vardır. Ziyâde edilen sonraki hükmünün ilk hükümle kısıtlanması ile ilgili olarak da İbn Kudâme şu bilgileri

¹⁰⁸ Sem'ânî, *Kavâfi 'u'l-edille fi'l-uşûl*, 1/444.

¹⁰⁹ Sem'ânî, *Kavâfi 'u'l-edille fi'l-uşûl*, 1/444.

¹¹⁰ Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir fi cünnetü'l-münâzir fi uşûli'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Aḥmed*, 1/242.

aktarmaktadır: Bu husus, lafzın mantûkundan elde edilen bir şey değildir. Çünkü haddin vücûbu, kendisinden başkasının vücûbunu nefyetmez. Belki bu ilave hüküm ile önceki hükmün vücûbu bâki, iczâ ref' edilmiş demektir ki bu da ancak mefhûmun delâletinden anlaşılır. Oysa ziyâdeyi nesh kabul edenler mefhûmun delâletini delil olarak kabul etmezler. Hükmün vücûbunun bâki, iczânın ref' olması tıpkı mefhûmun ref'i, umumun tahsisı gibidir. Çünkü ziyâde hüküm, lafzın gerektirdiği şeylerden bir kısmını ref'etmektir ki bu da Haber-i vâhidle caizdir. Kişinin fâsık kabul edilmesi ve şahitliğinin sâkit olması had cezası uygulanması sebebiyle değil, kazf suçu işlemiş olmasının sâbit olması sebebiyledir.¹¹¹

3. Mertebe: Ziyâde'nin, -mezîdün aleyhin varlığı ve yokluğu bir olacak şekilde- şartın meşruta taalluku gibi mezîdün aleyhe taalluk ettiği durum: Bunun da örneği, niyetin taharete ziyâde edilmesidir.¹¹²

3. NASS ÜZERİNE ZİYADE'NİN FURÛ' FIKHA ETKİSİ

Nass üzerine ziyâde ile ilgili konu içerisinde yeteri kadar örnek verildiği için konuyu daha fazla uzatmamak adına bu başlık altında ibadet ve muâmelâtla ilgili verilen üç örnek ile yetinilecektir.

A. İmamın arkasında muktedî'nin Fatihâ'yı okuması

Namazda imamın arkasında Fâtihâ'nın okunması Hanefiler dışındaki cumhura göre rükündür.¹¹³ Onlara göre, “unutarak rükû' ve secdeyi terk etmekle farziyet sâkit olmadığı gibi Fâtihâ'nın unutarak terkiyle de farziyet sâkit olmaz.¹¹⁴ Cumhurun bu görüşü, Hz. Peygamberin (s.a.s.), “*Kitabın Fâtihâsını okumayanın namazı da yoktur*”¹¹⁵, “*Kitabın Fâtihâsının okunmadığı her namaz eksiktir, eksiktir*”¹¹⁶ gibi birçok hadis rivâyetine dayandırmaktadır. Onların görüşlerini dayandırdıkları bir diğer delil de Hz. Peygamberin Fâtihâ'yı her rekâta okumuş ve hiç terk etmemiş olmasıdır.

Hanefilerin bu konudaki delili ise namazda neyin kıraat edileceği hususunda Mü'minleri muhayyer bırakan Kur'an ayetidir.¹¹⁷ Namazda Fâtihâ'nın okunması ile ilgili sübutu zannî hadis rivâyetlerinin ayetin umumunu nesh ya da tahis etmesi imkân kabilinde değildir. Zira Fâtihâ'nın farz olarak ta-

¹¹¹ Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi uşûl'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, 1/243-244.

¹¹² Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi uşûl'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, 1/246.

¹¹³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe* (Dârü'l-Fikr, ts.), 3/327.

¹¹⁴ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzebe fi fıkhil-İmâm eş-Şâfi'i* (Beyrût: Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/138.

¹¹⁵ Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhih*, "Tevhid", 48; Müslim, *el-Câmi' u's-şâhih*, "Salât", 394.

¹¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, ed. Şuayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid (Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, ts.), "Ebvâbu's İkâmeti's Salavât", 11.

¹¹⁷ Müzzemmil, 73/20

yini, namazda Kur'an'dan herhangi bir yerin okunmasını âmir nass üzerine ziyâde olur ki, Haber-i vâhid ile daha önce tahsise uğramamış umuma ziyâde yapılamaz.¹¹⁸

Fukahâ metodunun prensip olarak Haber-i vahid tarikiyle varit olan hadisleri, zan ifade ettiği gerekçesiyle nass üzerine ziyade mevzuunda nesh kabul etmeleri, bu tür hadislerle amel etmeyi tamamen reddettikleri şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim Hanefiler, cemaatle kılınan namazlarda muktedinin Fatihâ'yı okumasını nass üzerine ziyâde gerekçesiyle reddetmekle birlikte münferit olarak kılınan namazlarda Fatihâ'nın okunmasına vâcip hükmü vermeleri ile zina haddinde bekara ayrıca sürgün cezası verilmesini siyâsi inisiyatif olarak kabul etmeleri, Haber-i vahid tarikiyle gelen hadislerle de amel ettiklerini ve onları tümünden ihmal etmediklerini göstermesi bakımından önemlidir.¹¹⁹

Namazda kıraat ile kastedilen şey; dil ile ta'zimdir. Fâtiha sûresi'nin ise bu hususta diğer sûrelerden bir farkı yoktur. Hanefî'lere göre rükniyyet, ancak kat'i delillerle sâbit olur. Haber-i vâhid ise kat'i değil, zannî bir delildir. Bu sebeple onlara göre namazda Fatiha sûresini okumak rükün değil, vaciptir.¹²⁰

B. Süt kardeşliği sebebiyle nikahın haramlığı

Hanefilere göre süt hısımlığı için emmenin belli bir miktarı yoktur. Az olsun çok olsun bir defa emmekle süt hısımlığı oluşur. Ancak İmam Şâfiîye göre süt hısımlığı, çocuğun her seferinde doyacağı şekilde beş emme ile kayıtlıdır. Zâhirîlerden bazıları da bunu üç emme ile kayıtlamışlardır. Nikahı haram kılan emmeyi belirli sayılarla kayıtlayanların delilleri şunlardır:

1- Peygamber (s.a.v.)'in, “bir ya da iki emme haram kılıcı değildir”¹²¹ hadisi.

2- Hz. Aişe Hadisi: “Kur'an'dan nazil olan ayetler arasında, 'malum on emme (nikahı) haram olur' ayeti vardı. Daha sonra bu ayet, beş emme ile haramlığı ispât eden diğer bir ayet ile neshedildi. Bu (beş emme ile ilgili) ayet, Peygamber'in (s.a.s.) vefâtından sonra da Kur'an'dan hala okunanlar arasındaydı.”¹²²

¹¹⁸ Serahsi, *Usûl*, 1/131.

¹¹⁹ Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-Şâfi, *Uşûliş-Şâfi* (Beyrût: Dârü'l Kütübî'l Arabî, 1986), 29; Muharrem Yılmaz, “Nassa Ziyâde Problemi ve Fikhî İhtilaflara Etkisi (Hanefî ve Şafii Mezhepleri Örneğinde)”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 71/1 (2018), 6,23.

¹²⁰ Serahsi, *Usûl*, 1/112-113.

¹²¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Şaîhu İbn Hibbân: et-Tekâsîm ve'l-envâ*, ed. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2012); Müslim, *el-Câmi 'u's-şâhih*, 5/14, “Radâ”,1451.

¹²² Müslim, *el-Câmi 'u's-şâhih*, “Radâ”, 1452; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmâm Mâlik, *el-Muvatta*, ed. Muhammed Fuâd Abdulbâki (Beyrût: Dâru İhyâit Tûrâsî'l Arabî, 1985), “Radâ”, 17.

Hanefiler'e göre de "Sizi emziren analarımız"¹²³ ayeti, az olsun çok olsun mücerret emme fiiliyle haramlığı ispât etmektedir. Süt hısımlığını beş yahut üç defa emme ile kayıtlamak, nass üzerine ziyâde olur. Bu da süt emziren analarınız ayetini nesh anlamına gelir. Oysa Haber-i vâhidle nesh ispât edilemez. Ayrıca Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen hadiste de: "Emmenin azı da çoğu da haram kılar"¹²⁴ buyrulmuştur. O halde emme ile ilgili aded şart değildir. Hz. Aişe hadisi ise zayıftır. Mademki beş emme ile ilgili ayet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Kur'an'dan okunan ayetlerdendi o halde bu ayet şimdi neden tilavet edilmiyor.¹²⁵

C. Liân sebebiyle karı koca arasında oluşan haramlık

İmam Ebû Hanife ile Muhammed'e göre, liân¹²⁶ sebebiyle karı ile koca arasında meydana gelen haramlık ebedi değildir ve bain talak hükmündedir. Ancak Ebu Yusuf, İmam Mâlik ve İmam Şâfiîye göre, liân sebebiyle karı ile koca arasında meydana gelen haramlık ebedidir. Cumhuriyet bu konudaki delili: Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Mülâane eden kadın ve erkeğin artık ebediyen bir araya gelemeyeceğini haber veren hadis rivayetidir.¹²⁷ Nitekim Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbni Mes'ûd'dan da aynı görüş nakledilmiştir. Bunun anlamı şudur; lanetleşmek sebebiyle ortaya çıkan ayrılık, karı ile koca arasında müşterektir. Bu ise kocaya mahsus olan talaka benzemez. Eşlerin müştereken sebep oldukları böyle bir ayrılık, emzirme sebebiyle haramlığa benzer ve ebedidir. İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in konu ile ilgili görüşü, nass üzerine Haber-i vâhid ile ziyâde'nin caiz olmadığı deliline dayanmaktadır. Zira onlara göre ayet¹²⁸ ile sâbit olan şey, eşler arasında gerçekleşen liândır. Haber-i vâhid derecesindeki bir Sünnet delil ile eşler arasında müebbet haramlığı ispât etmek, nass üzerine ziyâde yapmak olur ki bu, ukûbat ile ilgili hususlarda hiç caiz değildir.¹²⁹

SONUÇ

Kat'i deliller ile nass üzerine ziyâde'nin imkânı hususunda âlimler ara-

¹²³ Nisâ, 4/23

¹²⁴ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'n-Nesâî*, ed. Heyet (Kâhire: Mektebetü't Ticâratî'l Kübrâ, 1930), "Nikâh", 51; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/754.

¹²⁵ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 5/134.

¹²⁶ Mehmet Âkif Aydın, "Liân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/172.

¹²⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'r-Dârekutnî* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/416; İmâm Mâlik, *el-Muvaftâ'*, "Talâk", 13.

¹²⁸ Nur, 24/6-9.

¹²⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 7/44.

sında görüş birliği bulunmaktadır. Ancak ziyâde delilin sübutunun mezîdün aleyhe denk olmaması halinde nass üzerine ziyâde'nin hükmünün nesh mi yoksa tahsis mi olduğu hususunda Irak Hanefî fukahâsı ile cumhur arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefiler, sübutu zannî olan Haber-i vâhidle ayet veya mütevâtir ve meşhur derecesinde Sünnet'in nesh edilemeyeceği görüşündedir. Zira onlara göre ziyâdeyi ispât etmek, mezîdünün aleyh olan hükmün geçerlilik süresinin de tamamlanmış olduğunu (mensûh) kabul etmek demektir.

Malikî usulcülere göre de Haber-i vâhid ile nass üzerine ziyâde yapılamayacağı görüşü ağır basmaktadır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise Haber-i vâhid ile nass'a ziyâde yapmak caizdir. Çünkü hüküm, vücûb ve iczâ demektir. Ziyâdeden sonra da mezîdün aleyhin vücûb ve iczâ devam etmekte olduğuna göre aslında ortada izâle ve ref' edilen herhangi bir şey bulunmamaktadır.

Cumhuru fukahâ arasında mezîdün aleyh'in vücup ve iczâ'ını tağyir eden ziyâde'nin hükmünün nesh; gayr-ı müstakil mukârin ziyâde'nin hükmünün ise beyân olduğu hususunda ittifak bulunmaktadır. Ancak cumhur, mezîdün aleyhin vücup ve iczâ'ını tağyir etmeyen ziyâde'nin hükmü hususunda Irak Hanefî usûlcülerden ayrılmaktadır. Semerkant Hanefî usûlcüleri de mezîdün aleyhin hükmünün vücup ve iczâ'ını tağyir etmeyen ziyâde'nin beyân olduğu ve mezîdün aleyhin hükmünü takrir ve tespit ettiği hususunda cumhur ile aynı görüştedir.

Bu konuda cumhurun görüşü Irak Hanefî fukahâsının görüşünden daha isabetli görünmektedir. Zira İslam Hukukundaki hükümlerin çoğunun Haber-i vâhid düzeyindeki nasslara dayandığı bilinmektedir. Kendisinden daha güçlü bir delil bulunmadıkça ve belli şartlara bağlı olmak kaydıyla Haber-i vâhidin delil olduğu hususunda din bilginleri arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Asıl ihtilaf konusu, sübut bakımından kendisinden daha güçlü nasslarla belirlenmiş bir hüküm üzerine Haber-i vâhid ile ziyâde yapıp yapılamayacağı hususudur. Bu konu da cumhurdan farklı düşünen Irak Hanefî fukahâsı, kat'î nasslarla tespit edilmiş hükümlere Haber-i vâhidle yapılan ziyâdeyi, -mezîdün aleyhin hükmünde bir değişiklik yapmasa bile- nesh olarak gördüğünden kesin olarak reddetmektedir. Ancak Semerkant Hanefî fukahâsının da içindeki bulunduğu çoğunluk fukahâyâ göre mezîdün aleyhin hükmünde bir değişikliğe sebep olmayan ziyâde, nesh değil, tahsis hükmündedir.

Cumhurun görüşünü tercih etmemizin sebeplerini bir kâide ve bir örnek ile izah etmeye çalışalım: Kur'an ayetlerinin nüzulünden sonra vârid olan ve ayetin çerçevesini belirlediği hükmün vücûb ve iczâ'ını değiştir-

meyen delil haber vâhid de olsa i'mâli, ihmâlinden evlâdır. Bu konuyla ilgili Mecelle'de geçen, kelâmın i'mâli ihmâlinden evlâdır meâlindeki küllî kâide de bu kanaatimizi teyit etmektedir. Bunun örneği, imamın arkasında muktedînin Fâtihâ'yı kıraat etmesinin cevazı ile ilgili ihtilafıdır. Hanefilere göre, “*Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin*”¹³⁰ ayeti ile “*kim imamın arkasında namaz kılsa, imamın kıraati onun da kıraatidir*”¹³¹ hadisinin muktezasınca imamın arkasında namaz kılan muktedî hiçbir şey kıraat etmez. Hâlbuki konu ile ilgili ayetin imama uyan muktedîyi kıraatten menettiği hususu sarih değildir. Zira Kur'anı dinleme emrinin namaz ve hutbedeki kıraatlerinden hangisini kastettiği hususu müfessirler arasında da ihtilafıdır. Ayette imamın namazdaki cehri kıraat kastedilmiş olsa bile susup dinleyiniz emriyle ilk zamanlarda yapılan yanlış uygulama ve hataların ortadan kaldırmasının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu ayetin namazda imamın kıraat ettiği Kur'anı dinlemek yerine birbirleriyle konuşan sahabeyi uyarmak maksadıyla nâzil olduğunu beyan eden rivayetler de bu görüşü desteklemektedir. Bu nedenle ayetin delâletinin kat'î olduğu söylenemez. İmamın kıraatinin cemaatin kıraati yerine geçtiği ile ilgili hadis rivayeti ise zayıf ve münkerdir.¹³² Namazda Fâtihâ'nın okunması ile ilgili hadis rivayetleri ise müttefakun aleyh sahih rivayetlerdir.¹³³ Kaldı ki *Câmi'ü's Sahîh* adlı eserin müellifi büyük muhaddis İmam Buhârî (ö. 256/870) de imamın arkasında hem cehri ve hem de sırrî namazlarda Fâtihâ'nın okunmasının vücûbuna dair *Cüz'ül Kırâ'a Halfe'l İmâm* adlı bir eser telif etmiştir. Son devir Hanefî fukahâsından Abdülhây el-Leknevî de (1848-1886) *İmâmü'l-keâm fi'l-ķırâ'a halfe'l-imâm* adlı eserinde öğle ve ikindi namazı gibi imamın sırrî olarak kıraat ettiği namazlarda me'mûmun Fâtihâ'yı okuma konusunda muhayyer olduğu görüşünü şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Tenvîrül- 'ayneyn fi isbâti ref'î'l-yedeyn* adlı eserin sahibi¹³⁴ de konu ile ilgili delillerin kuvvetli olması sebebiyle imamın arkasında Fâtihâ'yı okumanın terk etmekten daha evlâ olduğunu tercih etmiştir. Bu konuda en azından ilgili ayetin muktezasınca imamın arkasında iken cehri namazlarda Fâtihâ'nın kıraat edilmesi, Fâtihâ'nın okunması ile ilgili sahih rivayetlerin bir gereği olarak da sırrî namazlarda Fâtihâ'nın okun-

¹³⁰ Arâf, 7/204.

¹³¹ İbn Mâce, *İbn Mâce*, “İkâmetü's Salavât”, 13.

¹³² Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Telhîşü'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-ķebîr* (Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 1/568; Cemâleddin Ebî Muhammed Abdillâh b. Yusuf ez-Zeylâi, *Naşbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, ed. Avvâme (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, ts.), 2/10.

¹³³ Müslim, *el-Câmi' u's-şâhih*, “Salât”, 394; Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhih*, “Tevhîd”, 48.

¹³⁴ Bu eserin müellifi Şâh Muhammed İsmâil b. Abdilganî b. Ahmed ed-Dihlevîdir (ö. 1246/1831). Bk.: A. S. Bazmee Ansari, “İsmâil Şehîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/23/124.

ması en azından müstehaptır.¹³⁵ Abdülhayy el-Leknevî'nin Fatihâ'nın imamın gizli olarak kıraat ettiği namazlarda okunması ile ilgili tercihi İmam Mâlik'in konu ile ilgili görüşüne de muvafakat etmektedir.¹³⁶ Leknevî'nin bu görüşü, cumhurun mezîdün aleyhin hükmünün vücup ve iczâ'ını tağyir etmeyen ziyâdenin, nesh olmadığı görüşü ile de birebir örtüşmektedir. Ayrıca sübutu kat'î olan delil ile sabit hükmü değiştirmemek kaydıyla Haber-i vâhid ile sabit olan bir hükümle amel etmek onu ihmal etmekten daha doğru bir tavidir. Allah-u a'lem bi's savâb.

KAYNAKÇA

- Ahsîkesî, Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-. *Şerhü'n Nesefî likitâbi'l münteheb fi uşûli'l-mezheb*. ed. Salim Ögüt, ts.
- Ahterî, Mustafa b. Şemseddin Karahisâri. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul, 1978.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsim) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-. *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*. ed. Abdurrazzâk Afifi. Beyrût: Mektebü'l-İslâmî, ts.
- Ansari, A. S. Bazmee. "İsmâil Şehîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/124. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Apaydın, H. Yunus. "Nas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/391-392. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-. *Telhîşü'l-ħabîr fi tahrici ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebir*. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1989.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Liân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/172-173. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bâcî, Ebü'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücibî el-. *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmi'l-uşûl*. ed. Abdulmecîd Türkî. Beyrût: Dârü'l Garb el-İslâmî, 2. Basım, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. "Âm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, ts.

¹³⁵ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *İmâmü'l-kelem fi'l kıra'ati ħalfe'l-imâm*, ed. Salih Ebü'l Hâc (Merkezü'l Ulemâ el-Âlemi li'd Dirâsâti ve Takniyeti'l Ma'lûmât, ts.), 226.

¹³⁶ Recep Özdemir, *İmam Malik ve Metodolojisi* (İstanbul: Hiperyayın, 2017), 97.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Câmi 'uş-sahih*. ed. Mustafa Dîb el-Buğâ. Şam: Dâru İbni'l Kesîr-Dâru'l Yemâme, 5. Basım, 1993.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *el-Fuşûl fi'l Uşûl*. Kuveyt: Vezârütü'l Evkâf el-Kuveytiyye, 2. Basım, 1994.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Burhân fi uşûli'l-fikh*. ed. Salâh b. Muhammed b. Uveyda. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Sünenü't-Dârekutnî*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-. *Takvîmü'l-edille fi'l-uşûl*. ed. Halil Muhyiddîn el-Meys. Beyrût: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Ebû Yalâ, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' - Mübârekî, Ahmed b. Ali b. Seyr el-. *el-'Udde fi uşûli'l-fikh*. Riyâd, 2. Basım, 1990.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali el-. *el-Mişbâhu'l-münîr fi ğarîbiş-şerhi'l-kebir li'r-Râfi 'i*. Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*. ed. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *el-Menhûl min ta'likâti'l-uşûl*. ed. Muhammed Hasan Heytu. Beyrût-Şâm: Dâru'l Fikr el-Muâsir-Dâru'l Fikr, 3. Basım, 1998.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*. ed. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- Huseyn, Abdulazîm Muhammed Ahmed. "ez-Ziyâdetü a'le'n naşsi beyne'l beyâni ve't taşşişi ve'n nesh". *Câmiatü'l Ezher Mecelletü Külliyyeti Benâti'l İslâmiyye* 1/15 (2016), 473-594.
- İbn Bedrân, Abdülkâdir b. Ahmed b. Mustafâ ed-Dûmî ed-Dımaşkî. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*. ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1401.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. ed. Şuayb el-Arnaûd - Âdil Mürşid. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Şahîhu İbn Hibbân: et-Tekâsîm ve'l-envâ'*. ed. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2012.

- İbn Kassâr. *el-Muḫaddime fi'l-uşûl*. ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed Muvaffakuddîn el-Makdisî. *el-Muğnî*. Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce*. ed. Şuayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid. Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 1. Basım, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrût: Dârü Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-. *Şerhu'l Âdud a'lâ Muhtaşarı'l-münteha'l uşûli ve mea'hü Hâşiyetü's Şa'idi ve'l Cürcânî*. ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- İmâm Mâlik, Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvaṭṭa'*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrût: Dârü İhyâit Tûrâsî'l Arabî, 1985.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-. *Müfredâtü'elfâzî'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, ts.
- Koca, Ferhat. "Tahsis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/432-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-. *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi uşûli'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*. ed. Şa'bân Muhammed İsmâil. Müessesetü'r-Reyyân, 3. Basım, 2002.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-. *İmâmü'l-keîâm fi'l kırâ'ati ḫalfe'l-imâm*. ed. Salih Ebu'l Hâc. Merkezü'l Ulemâ el-Âlemi lîd Dirâsâti ve Takniyeti'l Ma'lûmât, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Hâvi'l-kebir*. ed. Ali Muhammed Muavvad - Adil Ahmed Abdulmevcud. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Haccâc en-Nisâbüri. *el-Câmi 'u's-şâhih*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrût: Dâr-ü İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1. Basım, ts.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-. *es-Sünenü'n-Nesâî*. ed. Heyet. Kâhire: Mektebetü't Ticâratî'l Kübrâ, 1. Basım, 1930.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Dârü'l-Fıkr, ts.
- Özdemir, Recep. *İmam Malik ve Metodolojisi*. İstanbul: Hiperyayın, 2017.
- Semâni, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-

- Mervezî es-. *Qavâtu 'u'l-edille fi'l-uşûl*. ed. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-. *Mîzânü'l-uşûl fi netâ'ici'l-'ukûl*. ed. Muhammed Zekî Abdülberr. Katar: Matâbiü'd-Devha'l-Hadîse, 1. Basım, 1984.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-. *el-Mebsûf*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-. *el-Mebsûf*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme es-. *Uşûlü's-Serahsî*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî es-. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. ed. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *er-Risâle*. ed. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1. Basım, ts.
- Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-. *Uşûli's-Şâşî*. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l Arabî, 1986.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş-. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hağ min 'ilmi'l-uşûl*. Dımaşk: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1. Basım, 1999.
- Şimşek, Murat. "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 103-130.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Lüma' fi uşûli'l-fıkh*. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *et-Tebşıra fi uşûli'l-fıkh*. ed. Muhammed Hasan Heytu. Şam: Dârü'l Fıkr, 1. Basım, 1980.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-. *Keşşâfü iştilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. ed. Ali ed-Dahrûc. Lübnân: Mektebetü'l-Lübnân, 1. Basım, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-. *Sünenü't-Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şakir vd. Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 2. Basım, 1395.

- Yelek, Kâmil. “Nas Üzerine Ziyâdenin Mahiyeti ve Bunun Fürû-i Fıkha Etkisi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 43-77.
- Yılmaz, Muharrem. “Nassa Ziyâde Problemi ve Fikhî İhtilaflara Etkisi (Hanefî ve Şafiî Mezhepleri Örneğinde)”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 71/1 (2018), 1-28.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. ed. Heyet. Kuveyt: Vezâratü'l İrşâdi ve'l Enbâ, 2001.
- Zencânî, Ebü'l-Menâkib Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtiyâr ez- - Sâlih, Muhammed Edîb. *Tahrîcü'l-fürû 'ale'l-uşûl*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1398.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-. *el-Bahrü'l-muhtât fi usûli'l-fıkh*. Dârü'l Kütübî, 1. Basım, 1994.
- Zeylâî, Cemâleddîn Ebî Muhammed Abdillâh b. Yusuf ez-. *Naşbü'r-râye li-tahrîci ehâdişi'l-Hidâye*. ed. Avvâme. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, ts.